

and it was determined by membership in politics. Tolerance to otherness as an attribute of democracy and freedom seemed natural, therefore, necessary for the members of the Athenian polity.

In the relations of power and principle of mutual support tolerance as a means of consolidating heterogeneous society took place. Evidence of this was the development of Greek thought as a concept *politeia* - conceptualization of the model of participation. The above principles can be realized only if there was the logical-discursive relation to reality, to its knowledge and transformation in accordance with the democratic will. At the same time it is necessary to emphasize the mutual influence of political practice and human cognitive activity. It contributed intellectual freedom and thus tolerance to statements of opinion.

The next important step in the aspect we have studied the problem made by the representatives of Stoicism. The Stoics argued that human will depends on our actions, attitudes, desires. Everyone has the right, which is the generalization of the natural right of man to live according to nature, which in particular includes the propensity to cohabit, based on reason, liberty and justice. Roman Stoic Seneca was first who raised tolerance to the level of noblest moral virtues.

Keywords: diversity, interaction, otherness, Other; intolerance, tolerance.

Надійшла до редколегії: 11.12.2013 р.

УДК 130.2:330.1

О. В. Цехмістренко

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

АКСІОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті досліджуються основи сучасної економічної культури, проблеми цінностей сучасної економічної культури в роботах зарубіжних і вітчизняних філософів, культурологів і соціологів; виявлено цінності сучасної економічної культури.

Ключові слова: культура, економічна культура, цінності економічної культури.

Постановка проблеми. Динаміка і вдосконалення всіх сфер людської діяльності і відносин обумовлює появу нових «правил спілкування». Те, що в традиційному суспільстві регламентувалося звичаєм і традицією, сьогодні регулюється раціональністю, прагматичністю та загальнолюдськими цінностями і орієнтаціями. Культура робить прямий вплив на розвиток економіки, тому на сьогодні ні у кого не викликає сумнів те, що в процесі господарської діяльності необхідно приділяти велику увагу механізмам дії культури на економіку. Тому актуальним є розгляд функціонально-ціннісних характеристик економічної культури.

Сучасна економічна культура часто звинувачується в культивуванні аморального становлення до людей, відмові від традиційних цінностей, у сприянні деструктивним тенденціям у суспільстві і створенню псевдоцінностей. Такі результати діяльності сучасної економічної культури можуть призвести тільки до культурної, соціальної, економічної кризи. Таким чином, для нас дуже важливо з'ясувати наскільки подібні звинувачення на адресу економічної культури є істинними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним питанням економічної культури присвячено багато робіт як вітчизняних (Т.В.Луценко, В.Д. Ісаєв), так і зарубіжних авторів (В. Іноземцев, Д.Карнегі, М. Мескон, А. Панарін, М. Хайдеггер), у дослідженнях яких проведений аналіз проблеми і наведено думки про основні тенденції становлення постіндустріальної ринкової цивілізації, що є в певному значенні передовим рубежем розвитку сучасного суспільства. В той же час – спірним еталоном для культурно-економічного розвитку незахідного світу. Питанням етичного ракурсу досліджуваної проблеми присвячено роботи зарубіжних (М. Вебер, В. Зомбарт, А.Г. Дугін) і вітчизняних дослідників (А.І. Яценко - аналіз ціннісних орієнтацій суб'єктів бізнесу). Найбільший інтерес для нас становлять дослідження економічної культури в роботах (Н.Н. Зарубіної і І.М.Невлевої). Наприклад, Н.Н. Зарубіна у монографії «Соціально-культурні основи господарства і підприємництва» визначає економічну культуру як стиль і форми господарювання і бізнесу, зовнішні особливості поведінки підприємця і господаря, швидкість ухвалення рішень, орієнтацію на швидкий прибуток або довгострокову співпрацю, схильність до того або іншого виду діяльності, форму ведення справи

– через листування або особистий контакт, на основі особистих домовленостей або юридично оформлених контрактів, роль і місце державних важелів у ринковій економіці, роль чинника невизначеності в ухваленні і здійсненні підприємницьких рішень, горизонтальні або вертикальні відносини у сфері економічної культури. Такий підхід до досліджуваної проблеми відрізняється від вибраного нами, оскільки автор акцентує свою увагу на зовнішніх формах здійснення діяльності, що також є необхідним і важливим при вивченні феномену економічної культури.

В останній час проблема цінностей набула фундаментального значення. У роботах російських дослідників (С. Анісімова, А. Булкіна, Г. Головних) показано, що ціннісні орієнтації знаходяться в тісному взаємозв'язку з життєвими цінностями людини [2; 4; 5]. Людині постійно доводиться робити вибір між добром і злом, засобом та метою, і лише особистісні ціннісні орієнтації, які дозволяють зробити вибір, можуть бути прийняті суспільством.

Слід звернути увагу на дослідження А. Здравомислова, Л. Столовича, в яких міститься аналіз специфіки ціннісних відносин у різноманітних суспільних системах, що історично розвиваються, тут можна побачити що в різних суспільствах у різні історичні часи ціннісні орієнтації людей дуже розрізняються [6; 10]. На нашу думку, також дуже важливими є праці С. Ковальова, в яких розглядається дія ціннісного нормативного механізму регуляції соціально-культурних орієнтацій особистості [8].

Мета дослідження полягає у розгляданні ціннісних орієнтацій людини в сучасній економічній культурі.

Основна частина. Сутність концепції, яку ми розглядаємо, полягає у відновленні принципу цілісності людського буття, який знаходить свою реалізацію в різних сферах суспільного життя під впливом норм, що склалися у соціумі, цінностей і зразків, що є принципово однаковими для кожної з них.

Необхідно підкреслити, що економічні стратегії наскрізь утилітарні й вони не потребують жодних коментарів і пояснень. Економічна стратегія зводиться до простого, на перший погляд, рішення, скільки коштує. Культурні ж стратегії потребують постійних коментарів. Через ці коментарі одвічні культурні цінності набувають конкретно-історичного сенсу для реальних людей, які живуть у реальному історичному часі. Слід констатувати, що культура для кожної людини є постійним коментарем (В.Д. Ісаєв). Найважливішою «... складовою цього коментаря завжди є пояснення економічної недоцільності, яка властива всім явищам культури» [7, с. 84]. Реальна людина, живучи в реальному просторі, повинна одночасно приймати з погляду економіки доцільні й недоцільні рішення. Вона повинна діяти одночасно в тих самих обставинах, в тому самому напрямку економічно доцільно й недоцільно. Такий конфлікт для людини, яка існує в межах економічного буття, непереносний. Але людина виробляє в собі здатність цей конфлікт переводити в компроміс за допомогою звернення до культурних цінностей.

Культурна регуляція людської діяльності здійснюється через систему цінностей. І на відміну від норм цінності дозволяють зробити вибір того або іншого об'єкта, стану, потреби, мети, які в рамках певної культурної традиції наділяються високим аксіологічним статусом. Слід зазначити, що цінності виражають певні типи відносин між особистостями, і саме таких відносин, які не роз'єднують, а навпаки, об'єднують людей в сім'ю, народність, націю, суспільство в цілому. Цінності допомагають людині (і суспільству в цілому) зорієнтуватися в світі, де безлике різноманіття природи «олюднюється» як хороше і погане, істина і помилка, краса і неподобство, справедливе і несправедливе, допустиме і заборонене, істотне і неістотне і т.д.

Само поняття цінність можна визначити як – суб'єктивний сенс, яким наділяється об'єкт. У цьому випадку «об'єкт» може бути наповнений будь-яким змістом, матеріальним і ідеальним, реальним або уявним. Щоб набути статус цінності об'єкту досить мати для когось якийсь сенс, він повинен бути зафіксований у психіці людини в якій-небудь формі. Наприклад, якщо людина має яку-небудь потребу в чомусь, ця потреба набуває для неї дуже великого значення, яке фіксує її у психіці особи, а це переводить цю потребу в розряд цінностей.

Умовно впорядковану класифікацію цінностей особистості можна представити таким чином:

– вітальні цінності: життя, здоров'я, тілесність, безпека, добробут, стан людини (ситість, спокій, бадьорість), сила, витривалість, якість життя, природне середовище (екологічні цінності), практичність, споживання;

– соціальні: соціальне становище, працьовитість, багатство, робота, сім'я, єдність, патріотизм, терпимість, дисципліна, заповзятливість, соціальна рівність, гендерна рівність, особиста незалежність, професіоналізм, активна участь у житті суспільства, орієнтованість на минуле або майбутнє, рівень споживання;

– політичні: свобода слова, громадянські свободи, мудрий умілий правитель, законність, порядок, конституція;

– моральні: добро, благо, любов, дружба, обов'язку, честь, чесність, безкорисливість, порядність, вірність, взаємодопомога, справедливість, пошана до старших, любов до дітей;

– релігійні: Бог, божественний закон, віра, душа, милосердя, благодать, ритуал, Священне Писання;

– естетичні: краса, стиль, гармонія, новизна, культурна самобутність або наслідування і т.д.

Також цікавими для нас є три форми існування цінностей, які визначив Д. Леонт'єв: «ідеальні – вироблені суспільною свідомістю й узагальненими уявленнями про досконалість; предметно втілені – зафіксовані в культурі вираження ідеалів, які реалізуються через людську діяльність (причому втіленням їх може бути або сам процес діяльності – діяння, або об'єктивований продукт діяльності – твір); особистісні – ціннісна система суб'єкта, який є засобом усвідомлення значимості предмета або явища для задоволення його потреб» [9, с. 22].

Підкреслимо, що сучасні дослідники користуються класифікацією цінностей за критерієм спрямованості, яка розроблена в працях І. Альошиної. У її класифікаційній схемі міститься три групи культурних цінностей: цінності, орієнтовані на іншого; цінності, орієнтовані на середовище; цінності, орієнтовані на себе. Аналізуючи цю класифікацію, підкреслимо, що відповідно цінності, орієнтовані на іншого, відображають санкціоновані усередині соціуму індивідуальні і групові відносини. Цінності, орієнтовані на середовище – ставлення суспільства до його економічного, технічного і фізичного середовища. Орієнтовані на себе цінності – індивідуальні цінності і підходи до життя. Детальніше ця класифікація може бути представлена списком з вісімнадцяти базових цінностей, значущих в більшості культур індустріально розвинених країн. Оскільки йдеться саме про базові цінності, специфічні цінності економічної культури так само можуть бути ранжовані в рамках цієї загальної класифікації.

Цінності, орієнтовані на іншого: індивідуалізм/колективізм. Мається на увазі загальна орієнтація культури (індивідуальна або колективна). Тобто вище цінується індивідуальна активність і ініціатива, ніж колективна активність і узгодженість? Чи підкреслює культура індивідуальну ініціативу? Вітаються або засуджуються індивідуальні відмінності?; романтична орієнтація. Якщо культура вірить, що «любов все долає», а «краса врятує світ»; дорослий / дитя. Чиї інтереси і потреби враховуються в першу чергу в рамках окремої сім'ї; мускулізм / фемінізм. До якого ступеня соціальна влада автоматично належить чоловікам? Або чи закріплені в культурі чоловічі привілеї; конкуренція / кооперація. Що лежить в основі індивідуального досягнення мети? (Чи добивається людина успіху переважно в конкурентній боротьбі або ж на шляхах співпраці); молодість / старість;

Цінності, орієнтовані на середовище: чистота. До якого ступеня забезпечується чистота за межами мінімуму, необхідного для здоров'я; досягнення / статус. У якій мірі система культурного заохочення і соціальної винагороди базується на індивідуально досягнутих результатах і в якій – на успадкованих чинниках (наприклад, сімейна або класова приналежність та ін.); традиції / зміни. Чи домінують традиційні зразки поведінки, чи розглядаються вони як еталонні моделі? У якій мірі культурою відкидаються новації; ризик / безпека. Чи культивується в

культури індивідуальне прагнення «ризикнути і виграти»? Чи захоплюються тими, хто ризикує становищем для подолання перешкод і досягає високих цілей; вирішення проблем / фаталізм. Чи орієнтовані люди на активне вирішення власних проблем або пасивне прийняття реалій життя («що буде, то і буде»); природа. Чи присутня і відтворюється в культурі установка на активне перетворення (подолання) природи, або природа розглядається як щось, гідне поклоніння і захоплення.

Цінності, орієнтовані на себе: «активність / пасивність. У якому ступені цінується фізична активність, пропагується активний спосіб життя і т. д.; матеріальність / нематеріальність. Яке значення надається матеріальному багатству (добробуту) і користоловству; важка праця / дозвілля. Чи культивується праця за межами необхідності; відкладене задоволення / негайне задоволення. Чи прагнуть люди економити, відкладати на потім, або насолоджуватися радощами життя прямо і безпосередньо, жити сьогоднішнім днем; гумор / серйозність. Чи розглядається життя як серйозна справа, або ні? Чи підкреслюється його ігровий характер» [1, с. 43–45].

На нашу думку, одні і ті ж цінності можуть бути віднесені до різних сфер, тому що поділ за вказаними категоріями умовним. Крім того, не слід забувати, що між цінністю і дієвою орієнтацією може виникати розрив, розбіжність між обов'язком і бажанням, належним і практично реалізованим, ідеальним станом та життєвими умовами. Кожен вид цілеспрямованої діяльності регулюється певною системою цінностей. У своєму дослідженні ми націлені на розгляд тих цінностей, які відображаються в економічній культурі і, перш за все, в тій її універсальній формі, яка історично виникла на Заході. У сфері «цінностей, орієнтованих на середовище», економічна культура висуває на перший план особисті досягнення, динамічні зміни, помірний ризик, прагнення вирішувати, а не консервувати проблеми. У тому, що стосується природи і чистоти, «економічна культура» західного зразка проголошує пошану до природи і дотримання чистоти, тут існує подвійний стандарт. Розглядаючи «цінності, орієнтовані на себе», зазначимо, що домінуючими цінностями в економічній культурі є ділова активність, матеріальне багатство, наполеглива праця.

Таким чином, ми бачимо, що сучасній економічній культурі не властиве те, що прийняте називати «традиційними цінностями», типовими для добуржуазного періоду. Будь-які цінності пов'язані із значущістю, придатністю, корисністю. І цінністю стає тільки позитивна значущість, а об'єкт – носій цінності – може бути взагалі даремним (простий камінчик як талісман). Але до значущості, навіть позитивної, цінність не зводиться. Ціннісне відношення включає і належне (норму відносин, поведінки) і бажане (ідеал).

Кажучи про цінності економічної культури, необхідно зупинитися докладніше на двох з них – праці і багатстві. Обидві ці цінності є особливо важливі, оскільки «багатство» змістовно обґрунтовує основні мотиви, спонукаючи людину бути активним підприємцем, а «праця» характеризує процес досягнення мети. Праця є чинником, що визначає соціальні відносини, праця ще і важлива культурна цінність. Причому цінність, багато разів фіксована як в окремих зразках народної мудрості, так і в складніших системах моралі або ідеології. Більшість світових релігій заохочують працю, хоч і підпорядковують її вищим цінностям порятунку. Саме в освяченні суспільно корисної праці і стимулюванні постійної корисної діяльності і полягає основне досягнення релігійної реформації. Хоча в християнському раю людина назавжди звільнена від праці, а в мусульманському – їй дозволено вдаватися не тільки до духовних, але і до плотських радощів. Важливо також зазначити, що робота структурує психологічний час, заповнює і організовує день, рік, ціле життя. Ця система багато в чому залежить від загальної системи культури і локального культурного середовища.

Перейдемо до розгляду другої з найбільш значущих в економічній культурі цінностей, якою є багатство. Важко знайти таке ж емке за змістом і так же впливове в рамках економічної культури поняття, як поняття багатства. Багатство – складна, багатопланова категорія. Тому воно нерідко трактується як: сукупність споживних вартостей, що задовольняють потреби людини. «Споживні вартості – утворюють речовий зміст багатства, яка б не була його суспільна форма» [3, с. 222]; запас

продуктів праці; предмет привласнення. Багатство як предмет привласнення – дуже широке поняття, бо це можуть бути природні ресурси, продукти праці, цінні папери та ін.; спосіб привласнення і розподілу, тобто відносини між людьми, опосередковані їх відношенням до засобів виробництва, знань, предметів споживання і до організації виробництва. Таким чином багатство охоплює практично всі сторони суспільних відносин: між людьми з приводу засобів виробництва і продукту праці, організації і умов праці і побуту; між поколіннями, працею яких створюється і відтворюється багатство; між різними видами конкретної праці, підтримка пропорцій яких необхідна для здійснення раціонального виробництва; багатство – це відношення між людиною і природою, що виражається в різноманітності споживних вартостей і способах їх виробництва.

Здавалося б, матеріальне багатство як цінність властиве всім культурам. Але навіть якщо не використовувати соціально-класовий підхід при розгляді цього поняття, неважко помітити, що насправді ставлення до нього вельми різне, а сам предмет багатства залежить не тільки від характеру господарства, але і від багатьох інших чинників (наприклад, від домінуючого чинника соціальності). У доіндустріальному суспільстві демонстративне багатство відіграло важливу роль, оскільки було свідомством могутності. При цьому накопичення багатства, так необхідне у всякому суспільстві, знижувало статус власника, якщо тільки його не було призначено для подальшої роздачі або використання на загальне благо. Аристократ мав великі можливості для самореалізації завдяки його багатству. Високий рівень добробуту аристократії детермінував неробство як їх стиль життя, пе-редбачав відкриття демонстрацію розкошів і матеріального багатства, вони вважали нижче власної гідності працювати або навіть виявляти ощадливість, економність і практичність.

Ситуація радикально змінюється в індустріальному суспільстві. Зі зростанням капіталізму саме накопичений і прихований капітал, який бере участь в товарно-грошовому обороті, набуває найбільшої цінності в суспільній свідомості. Причому вплив і потужність власника залежать, перш за все, від руху капіталу по невидимих фінансових каналах, хоча б сам власник і мав відносно скромний спосіб життя. У цей період набувають значення цінності рівності й свободи, ідея прав, від народження дарованих кожній особистості, її самоцінність, ініціатива й самореалізація були органічною частиною нової епохи, яка висунула ідеал людини, яка зобов'язана всім не успадкованим привілеям, а самій собі, своїй праці, ініціативі, власним заслугам. Цінності цього етапу становлення суспільства дуже добре визначив Б. Франкліна («Час – гроші», «Ощадливість і праця до багатства ведуть»). Складений ним перелік містив цінності, яких повинен додержуватися власник капіталу: «Стриманість у їжі й питті; Небагатослівність, здатність уникати порожніх розмов, від яких немає жодної користі; Порядок; Рішучість, неухильне виконання того, що вирішено; Ощадливість; Працелюбство; Щирість; Справедливість; Помірність; Чистота; Спокій; Доброчесність; Скромність» [11, с. 74].

Підкреслимо, що пізніше, в період масового виробництва, настає новий поворот, зростає демонстративне споживання, при якому товари і послуги купують не за їх власні властивості, а в значній мірі тому, що дорогі – доступні тільки заможним людям. Звернення до демонстративного споживання не тільки приносить задоволення, але і підвищує статус людини в очах оточуючих.

На нашу думку, слід звернути увагу на проблему сучасної економічної культури, позначену А. Швейцером, який стверджує, що «унаслідок вузької спеціалізації поле діяльності людини все більше обмежується однією певною галуззю, а це призводить до її культурної обмеженості. А надзвичайна зайнятість сучасної людини призводить до відмирання в неї духовного начала. Для роботи над самим собою, для читання книг потрібна зосередженість, а вона сучасній людині дається нелегко. Потреба в інформації замінила потребу в роздумах, розважальна література – серйозну. Саме людину, для якої метою й сенсом життя є споживання якомога більшої кількості матеріальних благ, і породжує сучасна економічна культура» [12, с. 24–25].

Висновки. Таким чином, цінності є однією з базових підсистем загальної структури економічної культури. Виражаючи суб'єктивні прагнення людини,

цінності визначають спрямованість діяльності будь-якої особи, мотивуючи вибір тієї або іншої лінії поведінки в конкретній ситуації. Для сучасної економічної культури не властиві традиційні цінності, вона орієнтується на індивідуальні, особові цінності, цінності, орієнтовані на себе, найважливішими з яких є праця і багатство. Економічна культура закономірно вибудовує цінності в своєрідну ієрархію, в якій, на наш погляд, провідною цінністю виступає цінність праці. Багатство, що розуміють як самозростаючий прибуток, є латентною цінністю, яка одушевляє працю, додає їй прагматичну основу і сенс. Також необхідно зазначити, що сучасна економічна культура не сприяє становленню різносторонньо освіченої, всебічно розвиненої особистості. Цінності сучасної економічної культури вимагають максимально ефективної праці, що приводить до її високого професіоналізму, з одного боку, і її вузької спрямованості з іншого, що в свою чергу веде особистість до одностороннього розвитку, і це, на наш погляд, є негативною тенденцією сучасного суспільства. Заохочення сучасною економічною культурою демонстративного і максимального споживання продукту веде, з одного боку, до максимально швидкого розвитку, в основному точної науки, зростання промислового потенціалу, здешевлення продукту, з іншого – до максимально швидкого виснаження природних ресурсів і супутніх, цьому явищу проблем, що також є негативною тенденцією.

Бібліографічні посилання:

1. Алешина И. В. Поведение потребителей / И. В. Алешина. – М. : 1999. – 384с.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности; производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1988. – 255 с.
3. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр. – М. : Рудомино, 2001. – 222с.
4. Булкин А. Н. Ценностные ориентации как система / А. Н. Булкин // Актуальные проблемы теории и социальной практики. – Ставрополь : Изд-во РАСН – СтГТУ, 1996. – Вып. VI. – С. 95–100.
5. Головных Г. Л. Ценностная ориентация и перестройка общественного сознания / Г. Л. Головных // Филос. науки. – 1989. – № 6. – С. 43.
6. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 205 с.
7. Исаев В. Д., Эстетичні та економічні виміри художньої практики: монографія / В.Д. Исаев, Т.В. Лугуценко. – Луганськ : вид-во СНУ ім. В.Даля, 2008. – 148 с.
8. Ковалев С. А. Прагматика политического идеализма: научное издание / С. А. Ковалев. – М. : Ин-т прав человека : Университет, 1999. – 352 с.
9. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие; опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 22–24.
10. Столович Л. Н. Красота. Добро. Истина. Очерк истории эстетической аксиологии / Л. Н. Столович. – М. : Республика, 1994. – 304 с.
11. Франклин Б. Бережливость и труд к богатству ведут / Б. Франклин. – М. : Республика, 2000. – С. 74.
12. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер ; [пер. с нем. Н.А. Захарченко] / – М. : Прогресс, 1973. – 227 с.

Цехмистренко А.В. Аксиологические концепции современной экономической культуры

В статье исследуются основы современной экономической культуры, проблемы ценности современной экономической культуры в работах зарубежных и отечественных философов, культурологов и социологов; выявлены ценности современной экономической культуры.

Ключевые слова: культура, экономическая культура, ценности экономической культуры.

Tshmistrenko A. Axiologicheskyy concepts of modern economic culture

In article bases of modern economic culture, a problem of values of modern economic culture in works of foreign and domestic philosophers, culturologists and sociologists are investigated; the found out values of modern economic culture.

The research objective consists in consideration valuable orientations of the person in modern economic culture.

Conclusions. Thus, values are one of base subsystems of the general structure of economic culture. Expressing subjective aspirations of the person, values define an orientation of activity of any person, motivating a choice of this or that line of conduct in a concrete situation. For modern economic culture not peculiar traditional values, it is guided by individual, personal values, values which are focused on itself, major of which is work and riches. The economic culture naturally builds values in original hierarchy in which, in our opinion, as leading value value of work acts. The riches which understand as profit, are latent value which animates work, add to work the pragmatism basis and sense. Also it

is necessary to notice that the modern economic culture does not promote formation of the all-round education, comprehensively developed person. Values of modern economic culture demand as much as possible effective work that leads to high professionalism of work, on the one hand, and a narrow orientation from another that in turn conducts the person to unilateral development, and it in our opinion is a negative tendency of a modern society. Encouragement with modern economic culture of demonstrative and maximum consumption of a product, conducts on the one hand to as much as possible fast development, basically, the exact science, to growth of industrial potential, product reduction in price, with another to as much as possible fast exhaustion of natural resources and accompanying, to this phenomenon, problems which also are a negative tendency.

Keywords: culture, economic culture, values of economic culture.

Надійшла до редколегії: 15.12.2013 р.

УДК 101.8

О. П. Шаповал
НТУУ «КПІ»

ПРОЯВ ТРАНЗИТИВНОСТІ ВСЕЗАГАЛЬНОГО ЧЕРЕЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ ТА СВІДОМОСТІ

Розглядається зміст та функціонування поняття транзитивності в сучасній філософській науці. Визначається місце та роль перетворених форм в трансформаційних змінах всесвітнього суспільного буття та свідомості. Досліджується становище людського індивіда в перехідний період.

Ключові слова: транзитивні періоди, трансформації, перетворені форми, всезагальне.

Пізні етапи розвитку суспільств завжди характеризуються нестійкістю, аморфністю, боротьбою з перемінним успіхом старого і нового. Прикладами можуть слугувати: розпад в продовж століть Західної Римської імперії, побудованої на рабстві, розклад феодального ладу в країнах Західній Європи в XV – XVI століттях, та більш свіжі події пов'язані з розкладом пізнього капіталізму в країнах Західної і Східної Європи, Азії та Америки. Аморфність становлення нового суспільства в рамках старого, в межах старих суспільних відносин, завжди містить в собі деформації, що створює унікальність історичної ситуації в той чи інший момент переходу. Опосередкування процесу становлення нових суспільних відносин в значній мірі пов'язані з минулими міфологічними та релігійними самовизначеннями суспільної свідомості. Проблема полягає у тому, що під час транзитивного, або іншими словами перехідного періоду, міфологічні та релігійні форми чуттєвої свідомості індивідів нашаровуються разом із деформованими суспільними відносинами у картину світосприйняття де перевернутим і деформованим є все, що потрапляє в межі рефлексії. Причому рефлексії абстрактної, повернутої на саму себе, яка ніколи не знає до кінця, що ж вона все таки рефлексує? Звідси складається враження, що існує ще щось, що залишилось не пізнаним, щось, що існує по ту сторону пізнання, щось поза межне і недосяжне для розуміння, щось таке, що можна відчуті тільки невідомим чуттям. Так з'являється повернута в себе форма, яка рефлексує в світі індивідуальних видимостей та від чуттів, «в світі тіней» так би мовити, та не доходить до розуміння сутності. Що може розвернути таку форму на шлях пізнання сутності? Кому під силу таке завдання?

Якщо розглядати накопичений у великій кількості емпіричний матеріал, що стосується сучасного періоду трансформаційних зрушень як в суспільстві, так і в свідомості його членів, використовуючи одні лише формально – логічні методи, то виявляється, що логіка та закономірності системних соціально – економічних зрушень десь зникають, або вже точно знаходяться не тут, не в сьогодні. Важко виявити більш менш стійкі закономірності в суспільстві в якому постійно відбуваються якісь зміни, проходять революції та контрреволюції, реформи та контр реформи, трансформації як в одну, так і в іншу сторону. Де присутній прогрес і регрес одночасно; де примішується важко зрозумілий суб'єктивний фактор лідерів даного суспільства в ділі державного управління, їх освіти чи неосвіченості, різномірних спокус і т. ін. На повірку впливають не закономірності, а швидше